

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

**НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ**

ТАРИХ ФАКУЛЬТЕТИ

Алиева Мохира Солиевнанинг

“Қадимги Юнонистон мафкураси” мавзусидаги

РЕФЕРАТ

Тошкент- 2011

Qadimgi Yunoniston Mafkurasi

Qadimgi Yunoniston tarixiga oid manbalar ko'pligi va yaxshi saqlanib qolganligi bilan boshqa hududlar tarixidan farq qiladi. Yunoniston tarixi manbashunosligida qadimgi tarixchilarning asarlari muhim o'rin tutadi. Er. avv. VI-V asrlarda tarix fani gullab yashnagan davridir. Bu davr tarixchiligini g'arb olimlari "Aholida polislar tarixi" deb atashadi. Bu davrdagi ko'zga ko'ringan tarixchilardan: Gerodot, Fukidid va Ksenofontni olish mumkin.

Makedoniyalik Aleksandrning sharqqa yurishlaridan so'ng Yunoniston tarixida yangi tarix maktabi – Arastu maktabi shakllandi. Bu davrning eng ko'zga ko'ringan asari Arastuning "Politiya" asaridir. Bu asar Arastu va uning shogirdlari tomonidan yozilgan bo'lib, yunon polislar, O'rta Yer dengizi qirg'oqlaridagi yunon koloniyalari haqida muhim ma'lumot beradi. Asar juda ko'p bo'limlardan iborat bo'lsa-da, uning faqat bizgacha "Afina politsiyasi" qismi yetib kelgan.

Ellin davriga kelib yunon jamiyatidagi keskin o'zgarishlar, katta davlatlarning vujudga kelishi bilan umumiy tarixga asos solindi. Bu davrning eng ko'zga ko'ringan tarixchilaridan biri Timey bo'lib, u o'zining asarida Bolqon Yunonistoni, g'arbiy yunon mustamlakalari haqida muhim ma'lumotlar beradi.

Qadimgi yunon tarixi bo'yicha eng muhim manbalardan biri arxeologik topilmalar hisoblanadi. Arxeologlar Bolqon Yunonistoni va Egey dengizi orollaridagi qadimgi ibodatxonalar, saroylar, mudofaa inshootlarini qazib ochdilar. Ayniqsa, Krit orolida ingliz arxeologi E. Evans 40 yildan ko'proq vaqt Knoss saroyini qazib ochdi. Kichik Osiyoda nemis arxeologi G. Shlimanning Troya xarobalarini qazib ochishi qimmatli ma'lumotlarni berdi.

ME'MUAR ASARLAR. Polislarining yemirilishigacha yunonlar tarix va adabiyotga oid asarlarni me'muar shaklda yozishgan. Er. avv. IV asrdagi eng yirik me'muar asar Ksenofontga tegishli. U asosan harbiy sohaga oid ma'lumotlarni beradi.

Ellinizm davrida me'muar va avtobiografik asarlar yozish odat tusiga kirdi. Ellin davri siyosatchilaridan Pirra va Arata eng yirik tarixiy asarlar mualliflari hisoblanadilar. Ular "Axey ittifoqi" haqida keng ma'lumotlarni yozib qoldirishgan.

XATLAR. Antik jamiyatda xatlar muhim o'rin tutgan. Ular ikki xil shaklda ochiq va yopiq shaklda yozilgan. Platon, Isokrat va Sallyustiylar yozgan ochiq xatlarida falsafiy muammolar haqida fikr yuritilgan. Yopiq xatlar davlat ahamiyatiga molik xatlar bo'lib, maxsus kishilar nomidan yozilgan. Ularda asosan siyosiy va mahfiy ma'lumotlar yozilgan.

SHOIRLAR VA ULARNING ASARLARI. Yunon she'riy adabiyotining shakllanishi er. avv. IX–VIII asarlarga tegishli bo'lib, bu davrni "Gomer davri she'riyati" deyishadi. Gomer, Gesiod va dramaturglar Esxil, Sofoklning asarlari juda yaxshi saqlangan. Gesiod o'zining "Mehnat va kunlar" asarida yunon jamiyatidagi ijtimoiy ziddiyatlar haqida yozadi.

Moddiy manbalar

SHAHARLAR. Yunon tarixiy manbashunosligiga shahar qoldiqlari muhim o'rin tutadi. Shaharlardagi saroylar, ibodatxonalar yaxshi saqlangan. Krit-Miken davri saroylari, inshootlari juda ko'plab topilgan. Yunon me'morchigining asosiy yodgorliklaridan bu Palestlar va Gimnasiylardir. Palestlar – bu sport inshootlari jumlasiga kirib, u yerda asosan yosh bolalar muntazam sport bilan shug'ullanishgan. Gimnasiy – sport inshooti bo'lib, bu yerda asosan kattalar sport va fan bilan shug'ullanganlar. Bizgacha Afinaning ikki katta gimnasiyasi saqlanib qolgan. Ulardan biri qahramon Akadem bog'ida joylashgan, ikkinchisi likeylik Appolon dala hovlisida joylashgan.

Yunonistondagi madaniyat markazlaridan yana biri bu muqaddas joylar va ulardagi haykal va inshootlardir. Shaharlar tarixini o'rganishda qadimgi yo'llar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Eng yirik yo'llar xarobasi Afina va Pirey portidagi yo'l bo'lib, dengiz ortidan keltirilgan mahsulotlar Pirey portiga tushirilib, shu yo'l orqali Afinaga keltirilgan. Bu mashhur yo'l Peloponnes urushi davrida Sparta va uning ittifoqchilari tomonidan buzib tashlangan. Hozirgi kunda faqat uning xarobalarigina saqlanib qolgan. Pireydan tashqari Yunonistonning ikki yirik porti Samos va Iskandariya ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q.

MUDOFAA DEVORLARI. Yunon mudofaa va harbiy tarixida himoya devorlari va boshqa fortifikatsiya inshootlari muhim o'rin tutadi. Yunon tarixini qadimgi davriga oid mudofaa inshootlari Troya, Mikenada, Tirinf va Afinada yaxshi saqlangan. Undan tashqari Xersones, Eley, Metapont, Akrogant shaharlari devorlari asl holicha saqlanib qolgan.

YOZUVLAR. Yunon tarixini o'rganishda yozuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Asosan XIX asrning 70-yillaridan papirus topilmalarni o'rganish natijasida yangi "papirologiya" faniga asos solindi. Yunon jamiyatiga papirusning kirib kelishi Misr tarixi bilan uzviy bog'liqdir. Qadimgi mashhur yunon – lirik shoirlari Alkey, Sapfo, Korin, Pindara, Vaxximida va mashhur fojeanavislar Sofokl va Evripid hamda mashhur hajviy asarlar muallifi Menandrlar o'z asarlarini papiruslarga yozishgan. Papirusga ko'chirilgan eng yirik asar Arastuning "Afina politiyasi" asaridir. Keyinchalik qog'ozning kashf etilishi bilan papiruslar o'z ahamiyatini yo'qotgan, ularni faqat hukmdor saroyidagi arxivlardan topish mumkin.

TANGALAR. Yunoniston iqtisodiy tarixini o'rganishda tangalar muhim o'rin tutadi. XVIII asrda Venada o'tkazilgan qadimgi yunon tangalari ko'rgazmasida 70000 dona yunon tangalari kolleksiyasi namoyish etilgan. Qadimgi yunon tangalari iqtisod va savdo sohasidagi eng muhim ashyoviy dalildir.

Arxaik davr yunon tangalari kumushdan bo'lib, uning teskari qismida shahar ramzi yoki shahar nomining birinchi harfi tushirilgan. Ellin davri tangashunosligi arxaik davr tangashunosligidan farq qiladi. Ularda asosan hukmdorning surati va teskari tomonida esa yozuv va ramzlar tushirilgan. Tangalardan tashqari tesserlar, ya'ni hozirgi kundagi chipta shaklidagi hujjatlar yaxshi saqlangan. Ular asosan sopol va metallardan tayyorlangan. Tesserlar ikki xil vaziyatda ishlatilgan: harbiy sohalarda kiyimlarga taqilgan bo'lsa, kundalik hayotda teatr va dam olish joylariga kirish uchun ruxsatnoma vazifasini o'tagan. Bizgacha yetib kelgan tesserlardan eng mashhuri Dionis teatriga kirish uchun ko'rsatilgan tesserlardir. Ularda asosan yunon harflari yozilgan, har bir tesserda bitta harf uchraydi.

OSTRAKONLAR. Ular sopol parchalari bo'lib, Afina demokratiyasiga xavf soladigan siyosiy arbob, taniqli shaxslarga qarshi ovoz berishda ishlatilgan. Ular er. avv. V asrga oid. Bizgacha yetib kelganlaridan biri Femistoklga qarshi yozilgan.

Qadimgi Yunoniston tarixini o'rganishda logograflarning asarlari ham muhim o'rin tutadi. Logograflar o'sha davr voqea-hodisalarini hech qanday izoh bermay tasvirlaganlar. Ular er. avv. VI-V asrlarda yashaganlar. Ular tarixni afsonalar bilan aralashtirganlar. Afsonalarga tarixiy voqealar deb qarab unga ishonganlar.

Er. avv. VI asrning ikkinchi yarmida yashagan logograf Miletlik Gekatey o'zining asarida Yunonistonning jug'rofik xaritasini chizadi. Uning asarlaridan bizgacha ayrim parchalar yetib kelgan.

Yunon tarixini davrlashtirish

Yunon tarixi Qadimgi dunyo tarixining bir qismi hisoblanadi. Qadimgi yunon tarixi doirasida Bolqon yarim oroli, Egey dengizi havzasi, janubiy Italiya, Sitsiliya oroli va shimoliy Qora dengiz bo'yi, Kichik Osiyoning g'arbiy qirg'og'idagi qadimgi jamiyatlarning shakllanishi, gullab-yashnashi va tushkunlik davrini o'rganadi. Yunon sivilizatsiyasi tarixi uch bosqichga bo'linadi: birinchisi - bu er. avv. II ming yillikda Krit va Mikenada ilk sinfiy jamiyatlar va davlat birlashmalarining paydo bo'lishi va halokati. Ikkinchi bosqich - bu Krit-Miken sivilizatsiyasining halokatidan keyin antik Yunonistonning er. avv. XII asrdan er. avv. IV asrning so'ngi choragigacha bo'lgan taraqqiyot davrini o'z ichiga oladi. Qadimgi Yunon jamiyati taraqqiyotining eng yuqori cho'qqisi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy davlat tuzilmasi bo'lgan yunon polislarining tug'ilishi, yuksalishi va tushkunligi bosqichi bo'ldi.

Er. avv. IV asrning so'ngi choragida yunon-makedonlar tomonidan Ahamoniylar Eroni davlatining bosib olinishidan yunon tarixining uchinchi so'ngi bosqichi boshlanadi. Bu bosqich qariyb uch yuz yilni o'z ichiga olib, sharq va g'arb madaniyati unsurlarini o'z ichiga olgan Ellin davlatlarining tashkil topishi, ellin madaniyatining rivojlanishi davridir. Bu bosqich er. avv. I asr so'ngida ellin davlatlarining g'arbdan Rim, sharqdan Parfiya tomonidan bosib olinishi bilan tugaydi.

Bolqon Yunonistonida davlatchilik taraqqiyotining yangi davri taxminan er. avv. XI asrdan boshlanadi. Bu davrdan antik Yunoniston taraqqiyotining polis davri boshlanadi. U o'z ichiga uch davrni oladi:

1. Er. avv. XI-IX asrlar - Gomer yoki polis arafasi ("Qorong'i asrlar"). Bu bosqichda Bolqon Yunonistoni hududida urug'-qabila munosabatlari hukmdor bo'ladi.

2. Arxaika davri (er. avv. VIII-VI asrlar) - polis-davlatlarning shakllanishi, Buyuk Yunon kolonizatsiyasi va ilk Yunon tiraniyalari davri.

3. Klassik Yunoniston (er. avv. V-IV asrlar.) - Qadimgi yunon polislari, ularning iqtisodiyoti va yunon madaniyatining gullab-yashnagan davri.

Makedoniyalik Iskandarning Sharq yurishlaridan keyin ellin davlatlarining tashkil topishi bilan qadimgi yunon tarixida yangi ellin davri (er. avv. IV asrning so'ngi choragi - er. avv. 30-yillar) boshlanadi. Er. avv. 30-yilda so'ngi ellin davlatlaridan biri ptolomeylar Misri mustaqilligini yo'qotib Rimga tobe bo'ladi. Shu bilan antik Yunoniston tarixi tugallanadi.

Egey madaniyati, Gomer davri Yunonistoni Egey dunyosi madaniyati

Eramizdan avv.III-II ming yilliklarda Dunay ortidan yunonlarning keyingi avlodlari Bolqon yarim oroliga bostirib kirdilar.Bu davrda Bolqon yarim orolida va unga yaqin orollarda kariylar, leleg va pelasglar yashaganlar.

Krit-Miken madaniyati ingiliz arxeologi Artur Evansning (1851-1941) Krit orolida olib borgan arxeologik qazishmalari, G. Shliman (1822-1892)ni Kichik Osiyodagi Xissorlik tepaligida Troya shahri xarobalarini qazib ochishi, Yunoniston janubida Miken va Tirinf shaharlarini qazishmalari natijasida ma'lum bo'ldi. Artur Evans Krit orolidagi Knoss saroylarini ochib Kritning afsonaviy podshosi Minoy nomi bilan atalgan ajoyib Minoy madaniyati manzarasini yaratdi.

Bundan tashqari Amorgos, Paros, Sifnos, Siros, Naksos, Tera, Melos, kabi Egey orollaridagi ko'pgina madaniy yodgorliklar ochildi. Natijada eramizdan avvalgi ikkinchi ming yillikgacha xalqlar yaratgan va bu xalqlar yutuqlarini ijodiy o'zlashtirgan yunonlargacha bo'lgan axeylarning Miken madaniyati deb atalgan madaniyatini yaxlit ko'rinishi shakllantirildi.

Qadimda Egey havzasida uch madaniy birlik: eng qadimgi Krit yoki Minoy deb nomlangan (er.avv.3000-1200 yillar) markazi Krit bo'lgan orollardagi Kiklad, Bolqon Yunonistonidagi Ellada madaniyatlari mavjud bo'lgan.

Krit madaniyati

Krit yoki Minoy madaniyati uch davrga: ilk Minoy (er. avv.3000-2300/2100yillar), o'rta Minoy (2300/2100-1600yillar) va so'nggi Minoy (1600-1200yillar)ga bo'linadi.

Kritning ilk gullab-yashnash davri va uning Egey dunyosidagi yetakchiligi er. avv.III-II ming yilliklarga to'g'ri keladi. Dastlab orolning janubiy, sharqiy qismi rivojlangan.

O'rta Minoy davrida Kritda "birinchi saroylar" davri bo'ldi. Knoss, Fest va Malliya kabi shahar markazlari rivojlandi. Krit me'morchiligining kiklad va ellada sivilizatsiyalaridan ajratib turadigan xususiyati bu saroylarni ulug'vor qurilgani bu saroylardagi nafis freska tasvirlarini yuksak san'at darajasida bo'lganidir. Freska tasviriy san'atini gullab yashnashi "ikkinchi saroylar davriga" (er. avv.XVII asr) va so'nggi Minoy davriga to'g'ri keladi. O'rta Minoy davri Kritda taxminlarga ko'ra yer qimirlash natijasida halokat bilan tugallandi er. avv. XVIII asrda Knoss, Fest, Malliya saroylari xarobaga aylandi.

Ellik yildan so'ng Krit yana qayta tiklandi va bu yuksalish er. avv.1400 yillarigacha davom etdi. Bu davrda Krit dengizida cheksiz hukmronlik qiladi. Krit Bolqon yarim oroli, Misr, Iberiyaga oliy nav vino, zaytun moyini eksport qildi. Misrdan rangli shisha, fayans, Kipr orolidan mis, Suriyadan otash, Liviyadan qimmatbaho metallar va fil suyagi olib kelinadi.

Kritning Egey dengizidagi yangi yetakchiligi er. avv. 1700 yildan boshlanib Knoss va Festda yangi saroylar qurilib, uning devorlari ajoyib freskalar bilan bezatilgan. Ingliz arxeologi Artur Evans Knoss saroyini 40 yil davomida tekshirdi. Bir necha qavatli saroy Kritdagi eng ulug'vor inshoot edi. U bir necha marta qayta qurilgan bo'lib podsho oilasi istiqomatgohi, rasmiy qarorgoh va xo'jalik inshootlaridan iboratedi. Saroyda ko'plab xona va zal devorlari did bilan bezatilgan. Devoriy tasvirlarda hashamatli kiyingan ayollar va erkaklar, saroy hayoti manzarasi, o'simlik va hayvonlarning real ko'rinishlari yuqori darajadagi badiiy usulda chizilgan.

Krit kulolchiligida ham badiiy san'atning nihoyatda yuksak darajasida shakllantirilgani ko'rinadi. Sopol idishlarda tabiatning boy manzaralari mohirona tasvirlanadi. Bunday tasvirlar amforalar (ko'za), zaytun yog'i va vino saqlanadigan bo'yi 2m gacha bo'lgan pifos (xum) larni sirtiga chizilgan.

Krit madaniyatini gullab yashnaganligini yana bir dalili Knoss saroyidagi raqqosa tasvirining bizgacha yetib kelgan bir qismidir. Raqqosani go'zal qaddi-qomatini yuksak noziklikda tasvirlanishidan

hayratda qolgan arxeologlar uni shartli “parijlik ayol” deb atadilar. Knoss saroylaridan topilgan fayans haykalchalarda tasvirlangan kohinlarni uzun yubkada, yalang’och ko’krak, nozik yelkalarga tushib turgan sochlari tasviri, saroyda hukm surgan nozik did-go’zallik dunyosidan dalolat beradi.

Devoriy tasvir-freskalar va Krit xudolar panteonida ayol ma’budalarini oldingi o’ringa turgani ayollarni Krit jamiyati hayotida mavqeini yuqori darajada bo’lganidan dalolat beradi. Bundan tashqari Gemma va uzuklarda qalqon tutgan ayol, kabutar bilan ma’buda, tog’ cho’qqisidagi ma’buda va ikki sher o’rtasidagi ma’buda tasvirlari buning yaqqol misoli bo’ladi.

Freskalarda Krit orolining saroy va diniy hayoti tasvirlari: yosh yigit – qizlarning yurishi, gullar orasidan yurib kelayotgan hokimning tasviri, qo’shiq aytib raqs tushayotgan raqqosalar, qo’lida marosim ko’zalarini ko’tarib ketayotgan o’smirlar, Kritda diniy ramz sanalgan ikki yoqlama bolta – labris ushlagan kohina kabi tasvirlar aks ettirilgan.

Kritning ijtimoiy – siyosiy munosabatlari to’g’risida hech qanday aniq ma’lumot yo’q. Taxminlarga ko’ra o’rta Minoy davrida orolning shimoliy qismida (poytaxti Knoss) mustaqil sulola, boshqasi janubda (poytaxti Fest) hukmronlik qilgan. Hokim oliy koxin vazifasini ham bajargan. So’nggi Minoy davrida Kritdagi butun hokimiyat Knoss hokimlari qo’liga o’tadi. Siyosiy hokimiyat tuzilishi jihatidan sharq despotiyasiga o’xshash bo’lgani ehtimolidan holi emas. Yer davlat mulki bo’lgan. Hunarmandlar, qullar bo’lgani taxmin qilinadi. Kritda qul mehnatidan podsho xo’jaliklarida foydalanilgani, xonaki qulchilik mavjud bo’lgani faraz qilinadi. Jamoa munosabatlarini uzoq mavjud bo’lganligidan er. avv. III ming yillikga borib taqaladigan Messara vodiysida mavjud bo’lgan guruhliy qabrlar, Vasilikada topilgan ikki qavatli uylar dalolat beradi.

Er. avv.1450 yillarda ibtidoiy va jangovor axey qabilalari orolga bostirib kirib Kritning siyosiy yetakchiligiga chek qo’yidilar. Egey havzasi ikki asr mobaynida doriylar kelganlariga qadar axeylar hukmronligi ostida qoldi.

Miken madaniyati

Miken madaniyati ilk Miken (er.avv.1700 yillarga yaqin 1550 yillargacha). O’rta Miken (1550-1400), so’nggi Miken (1400-1200) davrlariga bo’linadi.

Er. avv. III ming yillik oxirlarida Bolqon Yunonistonida qabilalarning ko’chishi bilan jamiyat ijtimoiy-siyosiy hayotida jiddiy o’zgarishlar yuz berdi. Taxminlarga ko’ra bu vaqtda Sharqiy O’rta Yer dengizi qirg’og’ida hind-yevropa tillarida so’zlashuvchi etnik guruhlar paydo bo’ladi.

Er. avv. II ming yillik boshlarida kulolchilikda, kumushga ishlov berish ishlarida, urf-odat, an’analarda (jumladan, uy ichida, pol ostida yoki devor orasida bolalar qabri) yangi jihatlar paydo bo’ladi. Yangi etnik birliklar eskilari bilan aralashaib yangi moddiy va ma’naviy madaniyatini vujudga keltirdilar.

Taxminan, er. avv. XVIII asr oxirlarida Bolqon Yunonistonida mustahkamlangan kichik-kichik qishloqlar ko’plab paydo bo’ladi. Qabrlarda metall qurollar uchramaydi. Bolqon Yunonistonini Kritdan (qabrlarda krit ko’zalari, krit namunasiga taqlid qilib yasalgan sopol buyumlar) boshqa hududlar bilan aloqalar deyarli yo’q. Er. avv. 1600 yillar atrofida Kritda yuksak rivojlangan madaniyat mavjud bo’lgan paytda Bolqon Yunonistonida jiddiy o’zgarishlar yuz berdi. Markaziy va janubiy Yunonistonda qudratli markaz Miken shahri va boshqa ilk shaharlar shakllana boshlaydi.

Egey havzasida 400 yil davomida bir xil madaniyatni mavjud bo’lishi uni shartli ravishda “Miken” madaniyati deb atalishiga sabab bo’ldi. Miken siyosiy markaz sifatida o’z hukmronligini keng qamrovda amalga oshira olmadi. Faqat Mikenada olib borilgan arxeologik qazishmalar natijasida Miken madaniyatiga mansub inshootlar qazib ochildi. 1876 yilda arxeolog G.Shliman Mikenada qoyaga o’yilgan shaxta tipidagi qabrlarni topdi. Qabrlarda kumush va oltin bilan bezatilgan bronza (jez) qilichlar, oltin va kumush qadahlar, tilla niqoblar va boshqa buyumlar topildi. Qabr toshlarida ov va jang lavhalari tasvirlangan.

Er. avv. XV asrdan boshlab Mikenada va Yunonistonning boshqa viloyatlarida gumbazli qabrlar rasm bo’la boshladi. Bunday qabrlarda hokimlar dafn qilingan. Mikenadagi mashhur “Agamemnon qabri” hashamatli va ulug’vor qilib qurilgan. 5 metrgacha balandlikda bo’lgan og’ir eshiklar, usti har biri taxminan 120 tonna keladigan ikki xarsang tosh bilan yopilgan. Qabrlarda ko’p miqdorda qimmatli buyumlar qurol-yarog’lar topilgan. Miken madaniyatining kulolchilik mahsulotlari Rodos, Kipr, Kichik Osiyo, Misr, Sitsiliya va Janubiy Italiyaga chiqarilgan. Bolqon Yunonistonida Er. avv. 1400 yildan boshlab mustahkamlangan qo’rg’onlar (Terin, Miken, Afina, Fiva, Iolik) paydo bo’ladi.

Mikena san'ati ko'p jihatdan Krit madaniyati bilan o'xshash. Mikena tasviriy san'atida mavhum va o'simliklar tasviri, hashamatli kiyingan kishilarni bir xildagi tantanali yurishlar, tasvirlarda statiklik, shartlanganlik hukm suradi. Bu davrda monumental me'morchilik mavjud emas. Diniy tasavvurlar to'g'risida ma'lumotlar juda kam. Diniy rasm-rusmlar gemma va muxrlarda ifodalangan, joylarda diniy topilmalar mehroblar topilgan.

XX asrning 60 yillarida Mikena akropolida (mustahkamlangan qalba) diniy marosimlar bajariladigan markaz topildi. Markazda qo'llarini yuqoriga ko'targan 16 ta loy haykalcha, loydan yasalgan ilonlar va mexrob bor. Muqaddas joy yaqinida turar joy binosi bo'lib, tadqiqotchilarning fikricha bu binoda bosh kohin yashagan. 1953 yil ingliz olimlari Ventriss va Chedvik Mikena saroylari buyumlarida sanoq hisob-kitoblar to'g'risida ma'lumot beradigan loy taxtachalardagi mikena yozuvlarini o'qidilar.

Er. avv. 1000 yillikni oxirida Kipr Kichik Osiyodagi panfiliyalik axeylar tomonidan o'zlashtiriladi. Er. avv. XIV asrda Kichik Osiyoda Axaya davlati mavjud bo'lgani to'g'risida mixxat yozuvlari ma'lumot beradi. Xett manbalarida (XIV-XIII asrlarda) Axaya deb atalgan davlatni tadqiqotchilar Bolqon yarim oroli Kichik Osiyo va Rodos orolida deb turli farazlar qiladilar.

Er. avv. XII asr boshida Sharqiy O'rta yerdengizining osiyo qirg'og'ida filimstinlar deb atalgan xalqlar o'rnashadi. Ularning manzilgohlarida bu erda ilgari bo'lmagan shu yerning o'zida ishlab chiqarilgan mikena sopol buyumlari ko'plab topilgan. Bu vaqtda Bolqon Yunonistoniga shimoldan turli qabila guruhlari migratsiyasi boshlanadi. Yodgorliklarda moddiy – ma'naviy madaniyatning tushkunligi ko'rinadi. Bu vaqtdan boshlab lekin temir o'zlashtirila boshlanadi. Eng avvalo Peloponnes yarim oroli va Kritga doriylar kelib o'rnashadilar. Troya urushi to'g'risida muammoli fikrlar juda ko'p. Qadimgi Troya Kichik Osiyoda joylashgan bo'lib, yer er. avv. 3000-yillik atrofida bronza asrida o'zlashtiriladi. Lekin bu Troya Mikenadagi shaxta qabrlaridan yosh jihatdan 600 yil katta bo'lgan va Bolqon yarim orolidan kelgan qabilalar tomonidan bosib olinishi mumkin emas edi. Er. avv. 1800 yillar atrofida Troya VI qatlami paydo bo'ladi.

Gomer davri Yunonistoni

Er. avv. XI asrda xo'jalik hayotidagi bir qancha tushkunlikdan so'ng temir o'zlashtirilib, xo'jalikning intensiv taraqqiyoti boshlanadi. Kulolchilikda protogeometrik usul shakllanadi. Dafn marosimlari o'zgaradi. Endilikda tuproqqa dafn etish o'rniga krematsiya qilish (yoqish) rasm bo'ladi. XI asr oxiridan boshlab Kichik Osiyoning g'arbiy qirg'og'ida yunon qo'rg'onlari paydo bo'lib, uning aholisi eOLIIY, iONIIY, va dORIIY shevalarida so'zlashadi.

Er. avv. XII-VIII asrlarda jamoa tizimidan polis shaklidagi davlat tashkilotiga o'tish boshlanadi. Yunonlar oqsoqollar saylab qo'yiladigan urug' jamoasida yashaganlar. Ayrim paytda urug'lar biror bir umum masalani echish uchun kattaroq tashkilot – fratriyaga birlashadilar. Undan kattaroq qabila – fil edi. Fratriya va urug'ni kelib chiqishi bir umumiy ajdoddan bo'lgan. Urug' boshliqlari bilan bir qatorda fil va fratriyaning Gomerda –filobasilevs deb eslatiladigan yo'l boshchilari bo'lib, urug' boshliqlari ularga bir qism o'z hokimiyatlarini berganlar.

Gomer poemalariga ko'ra er. avv. VIII asrda qadimgi yunon adabiyotining noyob namunalari "Iliada" va "Odisseya" dostonlari ko'r baxshi Gomer tomonidan yaratildi. Dostonlar Mikena davridagi jang qilayotgan qahramonlar dunyosi tasvirini beradi. Axill qalqoni, finikiya ko'zalarining ajoyib tasvirlari, jangchilarning qurol – aslahalari yunon tarixini arxaik davri to'g'risida tasavvur hosil qilishga yordam beradi.

"Odisseya" va "Iliada" ni o'qiganda yunon jamoasidagi mulkiy tabaqalanishini, urug'chilik munosabatlarini zaiflashganini, basilevlar bilan hokimiyatga intilayotgan ko'p sonli zodagonlar qatlamini shakllanayotganini kuzatish mumkin. Poemalarda temirchi, tosh teruvchi, duradgor va kema yasovchilar to'g'risida hikoya qilinadi. Erkin kishilar bilan bir qatorda qullar ham mehnat qilganlar.

Qulchilik hali xonaki shaklda ko'rinadi. Xo'jalik natural holatda, xo'jayin qul bilan yonma – yon jismoniy mehnat qilishdan hali jirkanmaydi. Odisseyning otasi Laert yerga ishlaydi, xotini Penelopa kalava yigiradi, Navsakiya kir yuvadi, Odissey sol, Paris butun bir saroy quradi. Odisseyning xo'jaligida 50 qul bor. Gomer o'tmish qahramonlarini sharaflab o'zi yashagan davrning mavjud ijtimoiy tabaqalanishning real tasvirini chizadi. Troyani qamal qiluvchilar bilan yo'l boshchi Agamemnon o'rtasida unga qarshi norozilik tug'diruvchi o'jar Tersit obrazini kelib chiqishi Olimp xudolariga borib taqaluvchi yo'l boshchi podshohlar bilan oddiy xalq ommasi o'rtasidagi etilib kelayotgan qarama – qarshilik o'z aksini topgan.

Kiklada madaniyati

XIX asrdan so'ng Egey dengizi orollarida ham faol arxeologik qazilma ishlar olib borildi. Ingliz arxeologik ekspeditsiyasi Antikoros orolida bronza davri yodgorliklarini topdi. Shundan so'ng Melos, Seros, Spornos, Loros, Naksos orollarida arxeologik qazish ishlari olib borildi. 1967 yil arxeologlar Fera oroligidan Akrotir shahrini topishdi. Uni Egey Pompeyasi deb atashgan. 1932 yil yosh yunon arxeologi Spiridan Marinotos Minos orolining yirik porti Amnissni topdi. U arxeologik ishlarda Strabonning "Geografiya" asaridan keng foydalandi.

Kiklada Krit shimolidagi Egey dengizidagi ko'pgina orollar majmuasidir. Ularni greklar "kikladalar" ya'ni aylana deyishgan. Kiklada madaniyati uch yirik davrga bo'linadi:

Qadimgi kiklad davri (2700-2300)

O'rta kiklad davri (2300-1500)

So'ngi kiklad davri (1500-1100)

Kiklad madaniyati bronza davri madaniyati bo'lib orollardan bronzadan yasalgan mehnat qurollari, sopol buyumlar, zeb-ziynatlar topilgan. Rassomchilikda freska tasvir san'ati yuksak rivojlangan. Eng mashhur freskalar "Ikki ayol jangi" va "antilopalar" tasviridir. Kiklad madaniyati shakllarida Kichik Osiyo orollari muhim ahamiyat kasb etgan.

Yunon shahar – davlatlarining shakllanishi

Buyuk kolonizatsiya

Er. avv. I ming yillikning boshlarida ilk bor finikiyaliklar begona hududlarda o'zlarining yangi manzilgohlari (Koloniya)larini barpo qila boshladilar. Finikiyaliklardan keyin yunonlar ham bu jarayonda faol ishtirok etadilar. Koloniyalar begona hududlarda ularni tashkil etgan finikiyalik va yunon savdogarlari uchun tayanch nuqtalari bo'lib xizmat qilgan. Yunonlarning koloniyalarni barpo qilish faoliyati er. avv. VIII-VI asrlarga to'g'ri keladi. Bu vaqt buyuk yunon kolonizatsiyasi davri deb aytiladi.

Koloniyalarni barpo qilishning bir necha sabablari bor edi. Birinchi navbatda Yunonistonning bir necha viloyatlarida aholining haddan tashqari ko'payib ketganligidir. Arxaik davrining boshlanishida aholi sonining keskin o'sishi natijasida, demografik portlash yuz berdi. Ishlab chiqarish kuchlarining zaif rivojlanishi oziq-ovqat va boshqa mahsulotlarni taqchilligiga olib keldi. Yunonistonning o'zida dehqonchilik qilish uchun yaroqli bo'lgan yerlar deyarli yo'q edi. Aholining ortiqcha qismi shu sababli begona hududlarga borib yangi yerlarni o'zlashtirishga majbur bo'ldi.

Buyuk yunon kolonizatsiyasining yana bir ijtimoiy sababi bor edi. Kambag'allashgan jamoachi dehqonlar o'zlarining boyib ketgan zodagon qarindoshlariga qarzi uchun qul bo'lishni xoxlamadilar, ular o'zlarini qarzlari uchun garovga qo'yilgan bir parcha yerlarini tashlab ketishga majbur bo'ladilar. Ular uchun yagona yo'l begona joylarga ketish edi. Arxaik Yunonistonning shaharlari bu vaqtda yirik iqtisodiy markazlarga aylandilar, savdo iqtisodiyotning asosiy sohalaridan biriga aylandi. Bu shaharlarning boy savdogarlari chet mamlakatlarga boradigan yo'llarda o'rtnashib qolish uchun savdo koloniyalari barpo qilishga harakat qildilar.

Yunon shaharlaridagi tabaqaviy ijtimoiy-siyosiy kurash kolonizatsiya jarayonini yana bir sababi edi. Shaharlarning iqtisodiy taraqqiyoti tabaqalanishni kuchaytirdi. Shahar aholisining turli tabaqalari o'rtasida ijtimoiy-siyosiy kurash kuchayib ketdi. Yengilgan guruh shaharni tashlab ketishga majbur edi. Shuningdek savdo-hunarmandchilikni rivojlanishi xom ashyoga bo'lgan ehtiyoj va tayyor mahsulotni sotish uchun yangi hududlarni izlab topish zaruriyatini tug'dirdi.

Bundan tashqari arxaik davrda Yunonistonning ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlangan viloyatlarida. fuqarolarni qarzi uchun qul qilish qonun bilan taqiqlangan edi. O'sib borayotgan iqtisodiyot uchun arzon ishchi kuchi qullarga bo'lgan talabni qondirish uchun begona hududlardan qullarni olib kelish boshlandi. Yunon kolonistlari ko'p hollarda yangi qul bozorlarining tashkilotchilari bo'ldilar.

Buyuk kolonizatsiya deb atalgan jarayon bilan bog'langan ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlar qadimgi Yunonistonning keyingi taraqqiyotini belgilab berdi. G'arb va Sharqda ko'p sonli yunon kolonniyalarining barpo qilinishi, O'rtayer dengizi savdosidan finikiyaliklarni siqib chiqarilishi, yunon savdosini o'sishi, hunarmandchilikning yuksak taraqqiyotiga olib keldi. Tovar sotish bozorlari, hunarmandchilik mahsulotlari hajmi kengaydi, ishchi kuchiga yana ehtiyoj kuchayib, qullarni soni o'sdi. Ellada iqtisodiyotining barcha sohalarida qul mehnati etakchi o'ringa chiqa boshladi. Zodagon

oligarxiya ayrim polislarda boshqaruvni xalq tomonidan hokimiyat tepasiga chiqarilgan, o'z shaxsiy hokimiyatini o'rganishga erishgan kuchli va faol shaxslar bo'lgan tiranlarga topshirishga majbur bo'ldi. Eramizdan avv. VI asrda arxaik davrning tugashi davrida ba'zi bir polislarda demokratik qurilishning ilk asoslari qurildi.

Yunonlar begona hududlarda ba'zida mahalliy aholining qarshiligiga duch keldilar, ba'zida do'stona aloqaga kirishdilar. Kiklada, Sporada orollari va Kichik Osiyo qirg'oqlarini qadimdayoq yunonlar o'zlashtirgani sababli er. avv. VIII asrda aholining ko'chishi g'arbga Sitsiliya va Janubiy Italiyaga, shimoli sharqda Qora dengiz qirg'og'iga tomon yo'naldi. Misr va Kirenaika ham o'zlashtirildi. Janubiy Italiya VIII-VI asrlarda kolonizatsiya qilindi. Bu yerdagi kolonistlar o'zalarini kelib chiqishlarini Peleponnes axeylaridan deb hisoblar edilar.

Er. avv. VII-VI asrdagi kolonizatsiya jarayonida barpo qilingan yunon shaharlari bir necha yo'nalishda rivojlandilar. Janubiy Italiyadagi shaharlar qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarishga, Qora dengiz bo'yidagi Milet koloniyalari savdoga ixtisoslashgan edilar.

Janubiy Italiyada Metapont va Sires, Sibaris, Posidoniya kabi yunon shaharlari qishloq xo'jaligi bilan shug'ullanar edilar. Bu erda ayniqsa spartaliklar asos solgan Tarent shahri koloniyalar orasida yetakchi o'rinni egalladi. Shahar Sparta shevasini va boshqaruv uslubini to'liq saqlab qoldi.

Sitsiliya orolida Evbey Xalkidasi yunonlari er. avv. 735 yil atrofida Naksos, Katanu va Leontiano, Zankli (keyingi Messina) hamda Regiyni barpo qiladilar. Shimolda Gaetan qo'ltig'ida Qum shahriga asos solindi. Loklar Italiyaning Zefir burnida Zefir Lokri (hozir Kap Spartivento)ni, Korinf aholisi Sitsiliyaga vaqt o'tishi bilan yunon g'arbini bosh markazi va metropoliya rolini o'ynagan Sirakuzani barpo qildilar. Sirakuza o'z navbatida Akr va Kamirinani barpo qildi. Megara Gibliya Megarasi va Seluninga, rodosliklar Agrigent shahriga asos soldilar. Shunday qilib yunonlar Sitsiliyaning sharqiy va janubiy qismini egalladilar. Orolning g'arbida bu yerga yunonlardan ilgari kelgan finikiyaliklar hukmronlik qiladilar. Vaqt o'tishi bilan orolning g'arbida Finikiya yerlari qisqarib faqat Finikiyaning uch nuqtasi Solunt, Panorm (hozirgi Palermo) va Motiya qoldi.

Er. av. VI-asrda yunonlarning Italiya va Sitsiliya koloniyalari gullab-yashnadi va Bolqon Yunonistonidan ko'ra boy hududga aylanib Buyuk Yunoniston nomini oldi. Bu koloniyalarning gullab-yashnashining asosi qishloq xo'jaligi, savdo-hunarmandchilik edi. Sitsiliya va Italiyadan g'alla Yunoniston va Kichik Osiyoga chiqarildi. Er. avv. VII-asrda Liguriya qirg'og'idagi Rodan daryosi havzasida fokiyaaliklar Massiliya (hozirgi Marsel'), janubiy Italiyada Eleya shaharlariga asos soldilar.

Sharqda Xalkidika yarim oroli Evbeyadagi Xalkida aholisi tomonidan, Epir qirg'og'idagi (hozirgi Korfu) Kerkira oroli korinfliklar tomonidan bosib olindi. Korinfliklar Ambrakiy qo'ltig'da Ambrakiya va Anaktorn; Illiriya qirg'og'ida Appoloniya va Epidamn koloniyalariga asos soldilar.

Qora dengiz qirg'oqlarida Kichik Osiyodagi yunonlarning eng kuchli savdo markazi Miletning fuqarolari o'nlab koloniyalarni barpo qildilar. Abidos, Sinop, Koteo, Kerasun va Trapezunt, Qora dengiz shimoli, shimoliy-g'arbiy qirg'oqlarida Ol'viya, Appoloniya, Odessa, Toma, Tira, Feodosiya, Bosforda Kalkidon (megaralilar asos solgan) Qora dengizning Yevropa qirg'og'ida Vizantiy, Gerakleya koloniyalari qad ko'tardi.

Er. avv. VII-asrda Misrda ham yunonlarning tayanch nuqtalari vujudga keldi, bu yerda Navkratis koloniyasi barpo qilindi. Shimoliy Afrikada Liviya qirg'og'ida shoir Kallimax va olim Erastofenning vatani Kirenaiga asos solindi. Yunonlarning g'arbga siljishini Karfagen, janubi sharqda esa Misr to'xtatdi.

Tiraniya

Yunonistonda er. avv. VIII-VI asrlarda xo'jalik hayotidagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar siyosiy hayotga o'z ta'sirini ko'rsatdi, Milet, Efes, Korinf, Sikion, Megara, Afina shaharlari, Sa mos, Lesbos va Sitsiliya orollarida iqtisodiy o'sish kuchli edi. Aynan shu joylarda kuchli, siyosiy faol shaxslar hokimiyatni bosib oldilar. Hokimiyatni noqonuniy, zo'ravonlik bilan egallab boshqarish shakli "Tiraniya" paydo bo'ldi. Tiraniya er. avv. VII asrda ayrim yunon shaharlarida keng tarqaldi. Zodagonlar ichidan chiqqan tiranlar urug' zodagonlari va xalq hokimiyatini keskin rad qildilar. Hokimiyatni bosib olgan tiranlar o'zlarini raqiblari bo'lgan oqsuyak urug' zodagonlariga qarshi shafqatsiz kurashdilar, chunki bu vaqtda urug' zodagonlari jamoa-polisning eng uyushgan hamda boy va ta'sirli qismi edilar. Shu sababli tiranlar o'zlarining shaxsiy hokimiyatlari uchun eng xavfli deb, zodagonlar hokimiyatini hisoblar edilar. Tiranlar o'z hokimiyatlarini kuch bilan ushlab turgan holda urug' aslzodalarning siyosiy-iqtisodiy hukmronligini zaiflashtirdilar. Tiranlar aslzodalarning kuch-qudratini zaiflashtirib, demosni

kuychaytirdilar va o'zlari istamagan holda hokimiyatlarini halokati uchun qulay shart-sharoit yaratdilar.

Omma ichida mustahkam tayanchga ega bo'lish uchun tiranlar kambag'al qatlamlarni tirikchilik o'tkazishi uchun shart-sharoitlar yaratdilar. Ular aholini ish bilan band qilish maqsadida yo'llar, kanallar, binolar qurilishi kabi jamoat ishlarini uyushtirdilar. Savdo – hunarmandchilik va qishloq xo'jalik sohalarini bevosita qo'llab – quvvatladilar. Tiranlar madaniyat-ma'rifat, qadimiy urf-odat, an'ana va diniy e'tiqodlarni rag'batlantirdilar. Ularni hukmronligi davrida yunon polislari o'zlarini buyuk kelajaklari poydevorini qo'yidilar. (Afina-Pisistrat davrida, Sirakuza-Gelon davrida). Korinf va Samos shaharlarini gullab-yashnashlariga tiranlar sababchi bo'ldilar. Tiranlar boshqaruvga o'z qarindosh – urug'larini tortdilar, ular boshqaruvda yollanma qo'shinlardan foydalandilar.

Yunon shaharlarida demos ma'lum darajada kuchga to'lganidan so'ng o'zlari yoqtirmagan tiranlarni hokimiyatidan yengil qutildilar. Tiraniya urug' zodagonlari bilan kurashda yetakchi rol o'ynab, er. avv. V asr boshlarida deyarli hamma joyda polis tuzumini o'rnatilishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratib berdilar va hokimiyatni topshirib, siyosiy sahnadan chiqib ketdilar.

Yunon polisini shakllanishi va uning o'ziga xos xususiyatlari

Qadimgi yunon jamiyatini iqtisodiy-ijtimoiy, siyosiy va mafkuraviy tashkilotini asosiy shakli polis edi. Polis bu jamoani alohida tipi bo'lib dehqon va shahar aholisini o'zida birlashtirgan yerga ishlovchilar-fuqaro jamoasi edi.

Yunon polisini asosini, uni taraqqiyoti va shakllanishini belgilaydigan asosiy shartlari quyidagicha edi: Eng avvalo davlat va xususiy mulk birlashgan antik mulkchilik shakli edi. Yunon jamoasi a'zosi bo'lgan fuqaro yerga egalik qilish huquqiga ega edi, har bir fuqaro polis hududida yer ulushiga ega bo'lishi shart edi. Yerga egalikni oliy huquqi fuqarolar jamoasiga tegishli edi.

Polis tashkilotini ajralmas qismi fuqarolik muassasasi edi. Polis aholisi to'la huquqli fuqarolar, to'la qonli huquqga ega bo'lmagan va huquqi bo'lmagan aholi toifalaridan iborat edi. Polis jamoasi tarkibiga kirgan fuqarolarning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy huquqlarining majmuasiga ega edilar. Faqat polis fuqarolarigina aholini imtiyozli qismini tashkil etar edi.

Fuqaroning asosiy sifati ozod kishi mavqe'i edi. Yunon fuqarolik mavqeini fuqaro ota-onadan tug'ilishi bilan olar edi. Fuqarolik huquqini sovg'a qilishga faqat polisning xalq yig'ini haqli edi. Oligarxiya hukmron bo'lgan polislarda fuqarolik mavqeiga ega bo'lish uchun fuqaro mulkiy tsenz, yerga egalik, og'ir qurol-aslaxasi mavjudligi shartlarini bajarish lozim edi. Polisning iqtisodiy asosini qishloq xo'jaligi, yerga mehnat qilish tashkil etar edi. Yerga egalik, dehqonchilik uzoq vaqt polis fuqarosini imtiyozi bo'lib qoldi. Polis fuqarosidan boshqa hech kim uning hududida yerga egalik qilish huquqiga ega emas edi, hamda polis fuqarolar jamoasiga tegishli jamoa yerlariga egalik qila olmas edi.

Har bir fuqaroning eng muhim huquqi va bir vaqtni o'zida majburiyati, bu uni o'z polisini himoyasiga shaxsan ishtirok etishi edi. Unga katta bo'lmagan yunon polislari muntazam qo'shin saqlash qobiliyatiga ega emas edilar. Shu sababli uning himoyasi fuqaro-erkaklar zimmasida edi. O'rta hol fuqaro-dehqonlar og'ir qurollangan falangani qo'shinni asosini tashkil etar edi. Yunon polisini ajralmas qismi-fuqarolik jamoasida o'z-o'zini boshqarish edi. Xalq yig'ini, kengash, sud va ijroiya hokimiyati lavozimlari fuqaro jamoasini qo'lida bo'lib, hech qachon undan ajralmaydi.

Polis jamiyatida barcha huquqiy normalar manbasi xalq yig'inida ishlab chiqilgan qonun edi. Fuqarolarni qonunlarni ishlab chiqish, qabul qilish va amalga oshirishdagi ishtiroki ajralmas huquq edi. Shunday qilib polis fuqarolik jamoasi a'zolari bo'lgan shahar va qishloq aholisi uyushgan, yopiq jamoani tashkil qilgan bo'lib, o'z imtiyozlari va huquqlarini qat'iy saqlab himoya qilar edilar. Polis hududi shahar va uni atrofidagi qishloqlarni o'z ichiga olar edi. Yunon polisi o'z hududiga ko'ra uncha katta bo'lmagan 100-200 kv. km. hajmdagi maydonni egallar edi. Har bir polis aholisi 5 mingdan 10 ming kishini tashkil etib, ulardan taxminan 1-2 ming kishi fuqarolik huquqiga ega edi. Faqat polislardan Sparta maydoni 8400 kv. km.; Afina 2500 kv. km.ni tashkil etar edi.

Har bir yunon polisi suveren davlat bo'lib, o'z fuqaroligi, qonunlari, hokimiyat organlari, ibodatxona, teatr, xalq yig'ini o'tadigan maydoni, palestar, gimnasey, stadion kabi jamoat inshootlariga ega edi. Yunon polislarning barchasi Spartadan tashqari shahar atrofida birlashgan bir necha qishloq majmuasi edi. Sparta 5 qishloq birlashgan polis edi. Har bir polisda vaqt o'tishi bilan polis tuzilmasi tugallangan shaklni oldi va barqaror fuqarolik siyosiy tashkiloti (demokratiya yoki oligarxiya) shaklida faoliyat ko'rsata boshladi.

Shaharlar va pul-tovar munosabatlari taraqqiyoti

Eramizdan avvalgi VII asrda Yunon shaharlarida savdo hunarmandchilik tez sur'atlarda taraqqiy qildi. Shaharlar sezilarli darajada o'sdi. Korinfda va Afinada 25 ming, Miletida 70 ming, Sibaris shahrida 50 ming kishi yashar edi.

Barcha shaharlar dengiz savdosi bilan shug'ullandilar. Bu kemasozlikni rivojiga sabab bo'ldi. Eramizdan avvalgi VII-asrda palubali ko'p yuk ko'taradigan kemalar paydo bo'ldi. 50 eshkakli Finikiya pentekopterlari bilan bir qatorda "Iliada" dostonida eslatiladigan ikki qatorli eshkaklar – diyerelar, uch qatorli – trieralar paydo bo'ldi. Mahsulot bilan to'la kemani endilikda qirg'oqqa tortib chiqarish mumkin emas edi, shu sababli eramizdan avvalgi VII asrdan boshlab port va gavanlar qurilib yakordan foydalanila boshlandi.

Er. avv. VIII asrda O'rta yer dengizi savdosi finikiyalilar qo'lida edi. Sharq mahsulotlari mo'l-ko'l bo'lib yunon mahsulotlari ular bilan raqobat qila olmas edi. Er. avv. VII asrda ahvol o'zgardi. Yunon savdogarlari finikiyalilar bilan raqobatlasha boshladilar. Yunonlar keramika, gazlama, zaytun va vino eksport qila boshladilar. Pul-tovar xo'jaligi, savdo o'lchov birliklari tizimi va yozuvning shakllanishiga olib keldi. O'lchov birligi, yozuv bobil va Misrdan o'zlashtirib olindi. Yunonlar Misrning o'nlik sanoq tizmidan foydalandilar. Er. avv. VII-asrda tanga-pul paydo bo'ldi. Birinchi to'laqonli tangalar Kichik Osiyodagi Lidiyada zarb qilindi. Oltin va kumush aralashmasidan iborat electron deb ataladigan tanga zarb qilindi. Tangalar uzunchoq shaklda, bir tomonida davlat ramzi, ikkinchi tomonida kvadrat tasviri tushirilgan edi. Yunonistonning pul birligini 436,5 gramm og'irlikdagi mina tashkil qildi. Bir mina 8,73 g og'irlikdagi 50 staterga bo'lindi.

Savdo – hunarmandchilik taraqqiyoti bilan ustaxona egalari va savdogarlardan iborat kuchli ijtimoiy qatlam vujudga keldi, ular siyosiy hayotdan eski urug' zodagonlarini chetlatishga urindilar. Pul-tovar munosabatlari savdoni rivojlanishi, Italiya, Sitsiliya va Qora dengiz bo'yidan arzon g'allani import qilinishi qishloq xo'jaligini tushkunligi va dehqonlarning xonavayron bo'lishiga olib keldi. Bu jamiyatda ijtimoiy ziddiyatlarni keskinlashtirdi.

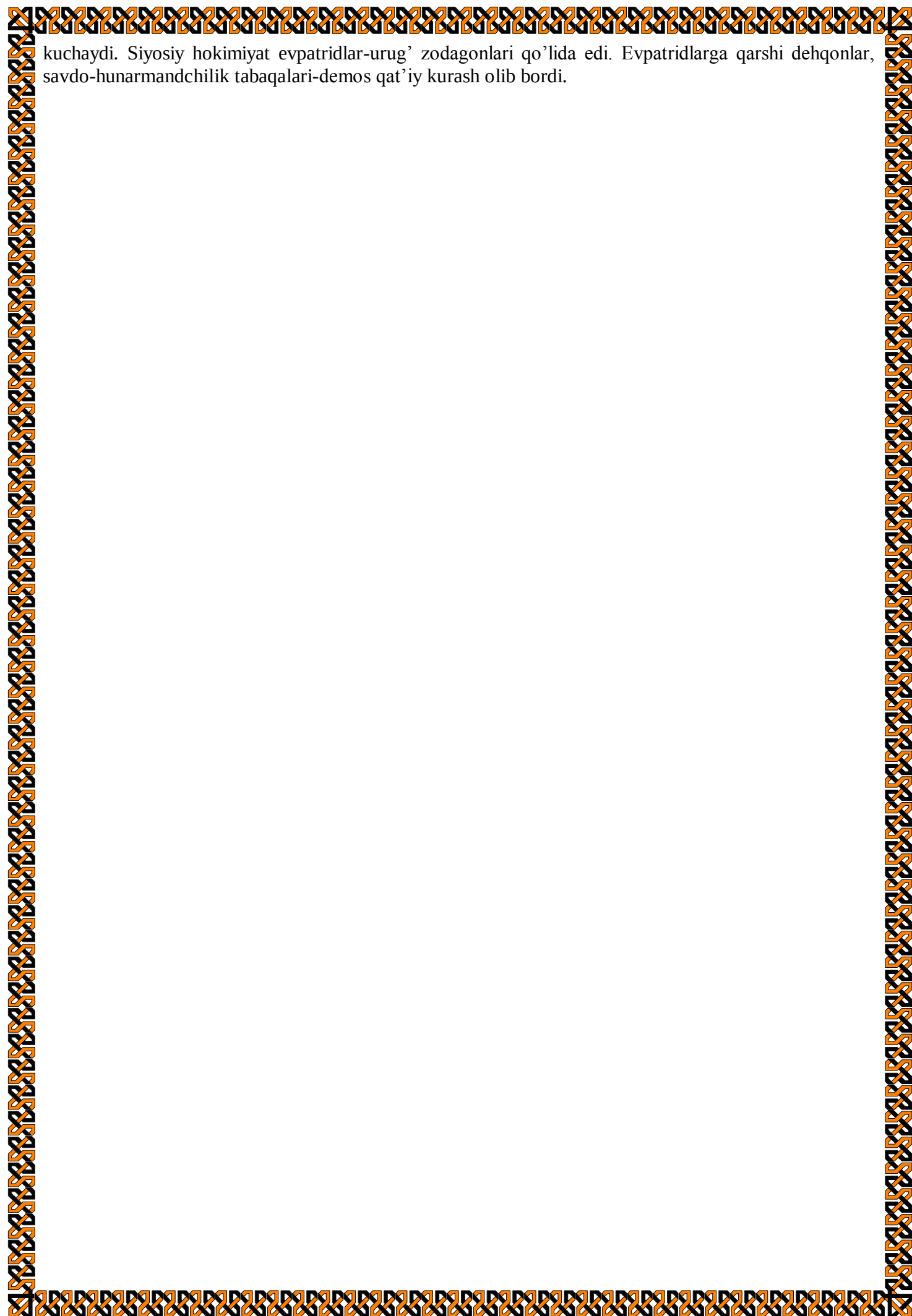
Davlat qurilishi

Qadimgi davrda sud ishlarini urug' jamoasini o'zi bajarar edi. Davlat hokimiyati urug'dan bu funksiyani tortib oldi. Zodagonlar uzoq vaqt sud hokimiyatini, boshqaruvni o'z qo'llarida saqlab turdilar, vaqt o'tishi bilan ular bir qism hokimiyatni yangi ijtimoiy kuchlarga berishga majbur bo'ldilar. Yangi ijtimoiy kuchlar, zodagon sudyalari hokimiyatiga chek qo'yish uchun odatdagi huquqni yozishni talab qildilar. Jamiyat yana olg'a qadam tashlab savdo munosabatlarini muvofiglashtirishga majburiy qoidalarini kiritish ehtiyojini tug'dirdi. Qonunlarni eng qadimgi kodifikatsiyasini Lokradagi Zalevk (Italiyadagi yunon shahrida) Katanadagi Xarond (Sitsiliyadagi yunon shahrida) amalga oshirdilar.

Yunon shaharlarida odatdagi huquqni yozish va yangilash barchani hurmatiga ssazovor bo'lgan "diallakt" murosaga keltiruvchi yoki "aysyumet" – adolatni biluvchi kishilarga ishonib topshirdilar. Lesbosdagi Mitillena shahridagi Pittak (yunon an'analariga ko'ra) "etti donodan biri" Sirakuzada Diokl, Fivada Filolay, Afinada Drakont va Solon shunday kishilardan edi.

Yangi qonunchilik natijasida sudyalari mansabdor shaxs sifatida saylab qo'yiladigan bo'ldi. Chiqarilgan hukmning xalq yig'inida appelyatsiya qilish mumkin edi. Qadimgi qonunchilikda jazo hajmi va xususiyati aniq belgilanib sudya o'zicha jazo belgilay olmas edi. Huquqiy hujjatlarda "qonga-qon", "jonga-jon" olish an'anasi mavjud edi (talion huquqi). Jazo juda og'ir edi. Drakon qonunchiligida jinoyatning og'ir, engil shakllari yo'q edi. Faqat Solon bu tushunchani kiritdi kiritdi. Drakon qonuniga ko'ra har qanday o'g'rilik uchun o'lim jazosi belgilangan. Bundan tashqari pul jarimasi, qullikka sotish, kaltaklash va fuqarolik huquqidan mahrum qilish ko'zda tutilgan edi. Qarzina to'lamagani uchun turmaga qamashga hukm qilingan. Drakon qonunlari "fonos dikayos" o'zini himoya qilish maqsadida odam o'ldirish jinoyati tushunchasini olib kirdi. Bu holda aybdor quvg'in qilinishi yoki pul jarimasi to'loashi ko'zda tutilgan. Tovar pul munosabatlarining rivojlanishi natijasida ijtimoiy ziddiyatlarni keskinlashuvi turli yunon shaharlarida siyosiy vaziyatni murakkablashtirdi, ularning ko'pchiligida tiranlar hokimiyatni qo'lga oldilar.

Eramizdan avvalgi VIII-VI asrda kolonizatsiyaga Afina qatmashmadi. Attikada mavjud hosildor yerlardan qishloq xo'jaligida unumli foydalanildi. Kulolchilik sohasi rivojlandi. Mulkiy tabaqalanish

kuchaydi. Siyosiy hokimiyat evpatridlar-urug' zodagonlari qo'lida edi. Evpatridlarga qarshi dehqonlar, savdo-hunarmandchilik tabaqalari-demos qat'iy kurash olib bordi.

Toshkent Davlat Pedagogik Universiteti

Mustaqil Ish

**Mavzu: Qadimgi Yunoniston
mafkurasi**

Bajardi: _____
Huquq 304-guruh

Toshkent 2008 yil.